

Son Güncelleme Tarihi 25.11.2012

e - akademi

HUKUK, EKONOMİ VE SİYASAL BİLİMLER AYLIK İNTERNET DERGİSİ

KASIM 2012 - SAYI 129

Makale:

TÜRKİYE’DE SOSYAL DEMOKRAT DÜŞÜNCE İÇİN ALTERNATİF BİR TEMEL ARAYIŞI

(SEARCH FOR AN ALTERNATIVE GROUND FOR SOCIAL DEMOCRATIC
THOUGHT IN TURKEY)

Candaş CAN

ÖZET

Türkiye’de, sosyal demokrat düşüncenin toplumla bağ kuramadığı herkesçe kabul edilen bir düşüncedir. Bunu, pratik siyaset düzleminde alınan seçim sonuçları da doğrular niteliktedir. Bu makaledeki amaç, Batı’nın toplumsallığından türemiş bir sosyal demokrat düşüncenin tamamen, birebir aktarılmasına karşı çıkararak, doğunun kendi öz değerlerinde(hakkaniyet düşüncesi)var olduğu düşünülen sosyal demokrat bir düşünce yapısını ortaya koymaktır. Türkiye’de sosyal demokrat düşüncenin toplumla bağ kurması da, ancak toplumun sahip olduğu değerlerle inşa edilmiş bir düşünce sistemi ile mümkündür. İslami Kaynaklar, Osmanlı İmparatorluğu ve Türk-İslam Düşünürleri, sosyal demokrat bir bakış açısı ile analiz edildiğinde, Türkiye’desosyal demokrat bir düşüncenin inşası için alternatif birer kaynak teşkil edebilecekleri görülebilir.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Demokrasi, Sosyal Demokrasinin İslami ve Geleneksel Kaynakları,Hakkaniyet Düşüncesi.

ABSTRACT

It is widelyheld idea thatsocial democratic thought is not able to establish ties with society in Turkey. This idea is supported by the results of general elections in practice also. This vision tries to change society in accordance with the orthodox model of modernization without any reference to the traditional culture. This Islamic-Turkish tradition could provide an alternative source for the development of social democratic thought and practice that could have strongties with the society.It is realized that Islamic Sources, Ottoman Empire and Turkish-Islamic Thought can be alternative grounds for social democratic thought in Turkey, when they are analyzed with a social democratic vision.

KeyWords: Social Democracy, Traditional and Islamic Sources of Social Democracy,EquitableThought.

1.Giriş

Alman Sosyal Demokrat Partisi'nin 1959'da yayınlamış olduğuBadGodesberg programında; sosyal demokrasinin kaynakları olarak, Hıristiyan ahlakı, hümanizm ve klasik felsefeden söz edilmektedir (Kavukçuoğlu, 2003: 318).¹ Bu sözü edilen kaynakların, Türkiye'nin toplumsallığına dair motifler içerdiğini ifade etmek güçtür. Bu sebeple, Türkiye'de salt batı değerleri ile inşa edilmiş olan sosyal demokrat bir düşünce, toplumsal tabanda karşılık bulma gibi bir problemle karşılaşacaktır.Türkiye'nin Batılılaşma serüveni ile başlamış olan'ideoloji ithali'nden kalma bir alışkanlıkla, toplumun değerlerinden uzak politikaların ve söylemlerin üretilmesi, bugün sosyal demokrat düşüncenin de yaşadığı birçok problemi açıklar niteliktedir.

Sartre: "*Kendi kültürünün bilinçli aktifleştirmesi insanlığın nihai anlamıdır.*" (Batmaz, 2006: 22) diyor. Bu bağlamda; Türkiye'de sosyal demokrat olma iddiasında olan bir

¹Bu sözü edilen kaynaklar, 1989 Berlin Programı'nda da vurgulanmıştır (Kavukçuoğlu.2003: 370). 2007 Hamburg Programı'nda ise şu ifadeler yer almaktadır: "Sosyal Demokrat Parti, baştan beri demokrasinin partisi olmuş, ülkemizin siyasal kültürünüönemli ölçüde etkilemiştir. Kökenleri, dinleri ve dünya görüşleri farklı erkekler ve kadınlar bu partide birlikte çalışırlar. 1959 tarihli Godesberg Programı'ndan beri parti kendini, kökenlerini Yahudilikte ve Hıristiyanlıkta, Hümanizmde ve Aydınlanmada, Marksist toplum analizinde ve İşçi Hareketinin deneyimlerinde gören sol bir halk partisi olarak tanımlar."(Hamburg Programı, 2008: 5)

partinin de, Türkiye'nin sahip olduğu kültür ve gelenekten hareketlesosyal demokrat bir düşünce geliştirme teşebbüsünde bulunması metodolojik açıdan uygun olan tutumdur.

“II. Dünya Savaşı'nın bitmesinden ve nasyonal sosyalizmin yıkılmasından sonra; Kurt Schumacher, 1945 yılında Hannover bildirgesi ile sosyal demokrasinin amaçlarını açıklarken, artık sınıf savaşından vazgeçildiğini ifade etmiştir. Yine aynı bildirmede: “*Marksist bir ekonomik analiz sonucu sosyal demokrat olmakla, felsefi yahut ahlaki nedenlerle sosyal demokrat olmak, hatta dini ahlak inancı ile sosyal demokrat olmak arasında fark yoktur*”² ifadesi yer almaktaydı. Sosyal demokrat olmanın olmazsa olmaz şartları ise, ‘hürriyet’, ‘sosyal adalet’ ve ‘hoşgörü’ ilkelerine sahip olmaktı.”(Güriz, 2011: 162)

Muhammed Ömer Chapra da; İslam ekonomisinin temellerinden söz ederken; evrensel kardeşlik ve adalet, adaletli gelir dağılımı ve sosyal refahın sınırları içinde bireyin özgürlüğüne vurgu yapmaktadır (1991: 16). Bu temel ile bugün Batı'daki sosyal demokrat düşüncenin benimsediği ilkeler, birçok açıdan benzerlik göstermektedir. Yine Osmanlı İmparatorluğu'nda, gerek devlet zihniyetinde gerekse toplumsal yaşamda hâkim olan hakkaniyet düşüncesinin uzantıları olarak ifade edebileceğimiz uygulamalar, bugün Batı'da yer alan sosyal demokrat partilerin programlarında mevcut olan amaçların birçoğunu içerdiği söylenebilir. Bu sebeple de; Türkiye'de sosyal demokrat bir düşüncenin inşasında, makale boyunca ifade edilecek motiflerin, söylem olarak kullanılabilmesi gibi, modernize edilmiş bir biçimde, politikalara dönüştürülmesi de mümkün gözükmektedir.

2.İslami Kaynaklardaki Sosyal Demokrat Motifler

Gerek Kuran-ı Kerim³ gerekse Hz. Muhammed'in hadislerinde, günümüz terminolojisi ile ifade edersek, sosyal demokrat birçok motifin mevcut olduğunu söylemek mümkündür. İslami kaynaklarda, üzerinde önemle durulmuş olan ‘sosyal adalet’ ve ‘paylaşım’ ilkelerine, emeğin hakkının kutsallığına ve işçi-işveren ilişkileri konusundaki uzlaşmacı tutuma dair yer alan birçok ifade bu düşüncüyü doğrular niteliktedir.

² Alman Sosyal Demokrat Partisi'nin, uzun yıllar yoğun bir Marksist etki altında kalmış olduğu söylenebilir. Bu sebeple; Marksizm'in dine karşı olumsuz bakış açısı, Alman Sosyal Demokratlarına da sirayet etmiştir. Ancak, Hannover Bildirgesi(1945) ve Bad Godesberg Programı(1959) ile bunun aşılmış olduğunu gözlemlemek mümkündür. Bad Godesberg Programı'nda: “Sosyal Demokrat Parti, kiliseye ve dini cemaatlere, onların özel durumuna ve hürriyetlerine saygı gösterir.” (Kavukçuoğlu, 2003: 329) ifadesi yer almaktadır. Alman Sosyal Demokrat Partisi'nde, dini motiflerle barışma uzun yıllar sürmüşken, İngiliz İşçi Partisi'ni kuruluşundan beri din ile barışık bir siyaset yolu seçmiştir. “İngiliz İşçi hareketinde, daima Hristiyan bir nitelik bulunmuştur. Dini motif, kitleleri kazanmak için olumlu görülmüştür.”(Güriz, 2011: 196)

³ Kuran-ı Kerim için bkz. Kuran-ı Kerim Meali, Diyanet İşleri Başkanlığı, Dini Yayınlar Daire Başkanlığı Derleme ve Yayın Şubesi Müdürlüğü, 2008.

Günümüzdesosyal demokrat düşüncenin benimsediği temel ilkelerden biri olan ‘sosyal adalet’⁴ ilkesi, İslami kaynaklarda da üzerinde önemle durulmuş olan bir konudur. Kuran-ı Kerim’de, ‘sosyal adalet’ temasının vurgulandığı ayetlerden biri şudur: “*Ta ki içinizden zenginler arasında dolaşan bir devlet olmasın.*”(Haşr Suresi: 7) Seyit Kutub’a göre bu açık seçik bir İslami prensiptir. Bu prensip de; servetin toplum içerisinde belli bir azınlık elinde dönüp dolaşması, hapsedilip durması ve servetin tekelleşmesi hoş karşılanmadığı için zenginlerden alınıp fakirlere mülk edinmeleri şartıyla bir miktar malın verilmesidir.”⁵(Kutub, 2011: 210)

İslami düşünceye göre; sosyal adaletin sağlanması, toplumda paylaşım duygusunun egemen kılınması şartına bağlıdır. Bu bağlamda; İslami kaynaklardan, paylaşımaya verilen öneme dair birçok örnek vermek mümkündür. Bir ayet ile örneklendirirsek; “*Yine sana ‘Allah yolunda ne harçayacaklarını’⁶ soruyorlar. De ki: İhtiyaçtan arta kalanı. Allah size ayetleri böyle açıklıyor ki düşünesiniz.*”(Bakara Suresi: 219) İslam dini, çeşitli araçlar kullanarak, değişik açılardan insanları infak⁷a, sosyal adaleti sağlamaya yönelik harcamalara teşvik etmiştir. Zekât⁸, fidiye, sadaka, vakıf, hibe ve vasiyet etme gibi yollar da infak için başvurulan yöntemlerdir. İnfak etme emri ile İslam, hayat ihtiyaçlarını gideremeyen alt sınıfların, geçim standartlarının yükseltilmesini ve zenginlik nimetleri içinde yüzen sınıfların ortadan kaldırmasını amaçlamıştır. (Denek, 2010: 54)Hz. Muhammed’in “*Komşusu açken, tok yatan bizden değildir.*”(Chapra 1991: 34’dan Alıntı: Buhari: Sahife 52: 112) hadis-i şerifi de, paylaşımın ve dayanışmanın İslamiyet açısından ne denli önemli bir hususlar olduğunu göstermektedir. Sosyal adaletin tesis edilmesinde, paylaşımaya ve dayanışmaya verilen önem, İslami kaynakların birçok yönden sosyal demokrat motifler içerdiğini doğrular niteliktedir.⁹

⁴ Batı’daki sosyal demokrat düşünce; sosyal adaleti, ‘ekonominin demokratikleştirilmesi’ ile sağlama amacındadır (Meyer,1991: 138). Bu da Tobbiah Gombert’e göre, devletin etkin olması ile mümkün olabilecektir (Gombert, 2010: 97-101). Batı sosyal demokrat düşüncesi, sosyal adaleti sağlama görevini, salt kamu politikaları ile sağlamayı amaçlamaktadır. Ancak; İslami kaynaklar incelendiğinde, sosyal adaleti sağlama hususunda bireylere de edim yükleyen bir algının mevcut olduğu söylenebilir.

⁵Modern ekonomi literatürü ile açıklarsak, İslam Gini katsayısı olarak ifade edilen- bir ülkede millî gelirin adaletli dağılıp dağılmadığını ölçmeye yarayan- katsayıyı optimum düzeyde tutmak istegindedir. Günümüzde sosyal demokrat partilerin yegâne amaçlarından biri de budur.

⁶ Ayetin farklı bir mealinde “Allah yolunda ne harçayacaklarını” yerine “ neyi infak edeceklerini”(Denek, 2010: 54) ifadesi kullanılmıştır.

⁷ İnfak: 1.Nafakasını verme, besleme, geçindirme, yedirip içirme.2. (Hak yolunda) Malını harcama, sarf etme.(Ayverdi,2005:1409)

⁸M. Sibai ’ye göre; zekât- İslam’da kavuştuğu bütünlükle- hiçbir geçmiş şeraitte yer almamıştır. (1975: 62) “Zekât, bir ihsan, bir bağış değildir. Aksine, devletin, toplayıp dağıttığı içtimai bir haktır. Vatandaşlardan çeşitli şartlar dâhilinde alınan vergilerden biridir. Kuran bu hususu şöyle aydınlatıyor: ‘*Onların mallarında, yoksul ve kimsesizler için de bir hak vardır.*’(Tevbe Suresi: 60)” (Sibai 1975: 227)

⁹“Kuran-ı Kerim’de; sosyal adaletin sağlanması için, yetim hakkı yememe, terk edilmiş çocukların himayesi, dul kadınların korunması, ihtiyarların gözetilmesi gibi yükümlülüklerle de yer verilmiştir.” (Ulvan, 2001: 55) Bunların da esasında modern sosyal demokrat politikaların ana hedefleri olduğu söylenebilir.

Batı’da sosyal demokrat düşüncenin ortaya çıkışında; insan emeği ve onun edimlerinin kutsal oluşu, birincil nitelikte bir öneme sahipti. 1875’te Alman Sosyal Demokrat Parti’sinin Gotha Programı, “*Emek, tüm zenginliklerin ve kültürün kaynağıdır.*”(Kavukçuoğlu, 2003: 23) ifadesi ile başlamaktaydı. Tam bir iktisadi eşitliği öngören Marksist düşüncede bile, emekle elde edilmiş olan mülkiyetin korunması gerektiğinin altı çizilmiştir. Komünist Manifesto’ da: “*Biz...emeğini komuta edecek, hiçbir ihtiyaç fazlası bırakmayan mülk edinmeyi kaldırmak niyetinde değiliz.*”(Marx, Engels, 2009: 58) deniyordu. İslami kaynaklarda da bu düşünce yapısı ile birçok yönden benzerlik taşıyan ifadelerin yer aldığını söyleyebiliriz. Kuran-ı Kerim’de “*Hakikatten (Allah’ın lütfu ve yapılan bağışlar dışında) insana kendi çalışmasından başkası yoktur.*”¹⁰(Necm Suresi: 39) ayeti bu örneklerden biridir. Mülk ediniminin emekle ilişkilendirilmesi açısından, İslami Kaynaklarda sosyal demokrat birçok motifin yer aldığı ifade edilebilir. Yine Hz. Muhammed’in hadislerinden de, emeğin kutsallığına dair birçok örnek vermek mümkündür. Hz. Muhammed’in: “*Alnının teri kurumadan işçiye hakkını ödeyiniz.*” (Ulvan,2001: 47’den Alıntı; Buhari rivayeti),(Sıbai, 1974: 197’den Alıntı; İbn-i Mace) hadisi, işçilerin haklarının korunması adına İslamiyet’in ne denli hassas bir algıya sahip olduğunu göstermektedir. Hz. Muhammed:“*Bir işçiye, kendisine ve ailesine orta derecede ücret verilmesi ve gücü yetemeyeceği bir işin teklif edilmemesi lazımdır.*”(Chapra, 1991, 30’dan Alıntı; İmam Malik: Muvatta, cilt:2, sahife: 980: 40) hadisiyle de yine işçilerin mağdur edilmemesini ve yaşamlarını idame ettirebilecek bir ücrete sahip olmaları gerektiğini vurgulamıştır. Bu bağlamda; Batı’da büyük mücadeleler sonucu kazanılmış olan bu hakların, İslam düşüncesinde zaten kendiliğinden var olduğu söylenebilir.

İslami kaynaklardan yapılmış bu alıntılar, aslında Batı’daki sosyal demokrat düşünceden çok da farklı bir algının mevcut olmadığını göstermektedir. Emeğin ve emekle elde edilmiş mülkiyetin kutsal oluşu, İslami kaynaklarda da üzerinde önemle durulmuş olan konulardır.¹¹

İslami kaynaklardaki, işçi-işveren arasındaki ilişkiye dair yer alan birçok ifadenin de, sosyal demokrat motifler barındırdığı söylenebilir. Bilindiği üzere; Batı’da sosyal demokrat düşünce, Marksizm’in temel ayaklarından olan, ‘sınıf çatışması’ ve ‘sınıfsız toplum’ düşüncelerini reddederek şekillenmiştir. Sosyal demokrat ideolojinin kurucularından Bernstein, Hegelci diyalektiği yani zıddını ortadan kaldırma düşüncesini tamamen

¹⁰ Bu meal için Bkz. Kuran-ı Kerim Meali, Meal: Hasan Tahsis Feyizli, 2008. Başka bir kaynakta ise ayetin şu mealı mevcuttur: “*İnsanın emeğinden başka hakkı yoktur.*”(Denek,2010)

¹¹ “Kuran-ı Kerim’de tam 360 ayet emekten, 109 ayette çalışmaktan(fiiil) bahsedilmektedir. Bu ayetler, emek ve onun yüceliğine, emekçinin sorumluluk, ceza ve mükâfâtına ait hükümler taşımaktadır.”(Sıbai, 1975: 194)

reddetmiştir(Bernstein, 2011: 56). İsmail Cem'in de ifade ettiği gibi, 'sosyal demokrasi, işçi sınıfı ile burjuvazinin varlığı ve mücadelesi üzerine kendi toplumsal projesini bina etmiştir. Kendi gücünü ve kimliğini bu farklılaşmadan kaynaklandırmıştır.'(2010, 185) İslami kaynaklarda da bu düşünce yapısı ile paralel birçok ifadenin yer aldığını görmekteyiz. Hz.Muhammed:"*Yanınızda çalışanlar sizin kardeşinizdir. O halde emriniz altındaki kardeşlerinize yediğinizden yedin, giydiğinizden giydirin.*"(Chapra, 1991: 31'den Alıntı; Buhari: Sahife: 15 ve Cilt:3, sahife: 185; Müslim: Cilt: 3, sahife: 1283: 38) hadisiyle işverenlerin, işçilerine karşı "kardeşçe" davranması gerektiğini vurgulamıştır. Hz.Muhammed'in: "*Kendisini geçindirecek kadar maişet temin eden bir işi bulan bir kimsenin, açgözlülük yapması doğru değildir.*"(Chapra, 1991: 33'den Alıntı; Ebu Davud: Cilt:2, sahife: 121) hadisinde de işçilerin ihtiyaçlarını temin edecek bir gelire sahip olduğunda;kanaatkâr olmasının, İslam dinine uygun bir davranış olacağı ifade edilmiştir.

Alıntılardan da görülebileceği gibi; 'İslam, işverene(burjuvaya) bazı yükümlülükler yüklemiş, buna karşılık işçinin görevini dürüstçe yapmasını, gayretli olmasını, güvenilir ve namuslu olmasını şart koşturmuştur. Bütün bunlarda amaç, tüm ekonomik ilişkilerde işçi ile işverenin her ikisine de adaletli davranmaktır. İşçi-işveren çatışmasının ortadan kaldırılması ve iş barışının korunması, ancak karşılıklı sorumlulukların kavrandığı, işbirliğinin sağlandığı, herkesin görevini eksiksiz yaptığı, kardeşlik, adalet ve bunun gibi ahlaki değerlerin hâkim olduğu uyumlu bir ortamla sağlanır.' (Chapra,1991: 33) İslamiyet'in, bir 'sınıfsız toplum tasavvuruna sahip olmaması'¹² ve sınıf ilişkilerine bakış açısı hususunda da adalete dayalı uzlaştırıcı bir duruşu benimsemesi sebebiyle, içerisinde birçok sosyal demokrat motifi barındırdığı söylenebilir.

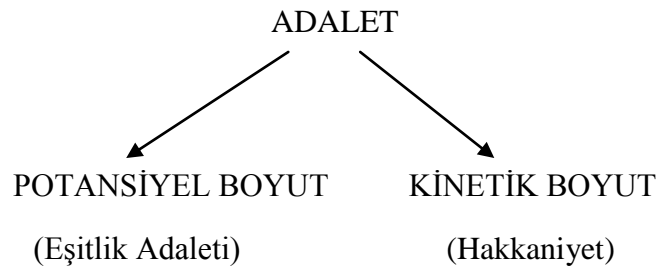
İslami kaynaklardan yapılmış olan birçok alıntı ile İslamiyet'in genel mantığının, Batı sosyal demokrat düşüncesi ile birçok yönden benzerlik taşıdığı ortaya konulmuştur. Bundan dolayı,Türkiye'de sosyal demokrat olma iddiasında olan bir partinin, sözü edilen kaynaklarla inşa etmiş olduğu bir düşünce sisteminin, bugün Türkiye'desosyal demokrat düşüncenin yaşamış olduğu, toplumla bağ kurulamaması sorununa da bir çözüm olarak büyük katkı sağlayacağı söylenebilir.

¹² Burada kesinlikle, İslamiyet'in ayrıcalıklı sınıflardan oluşan bir toplumu tasvip ettiği kastedilmemektedir. İslami kaynaklardan yapılmış alıntılarla ifade edilmek istenen; İslamiyet'in zenginlikle veya zenginlerle bir problemi olmadığı ve tam bir iktisadi eşitliği öngörmemiş olduğudur. Hatemi'nin de ifade ettiği gibi: "İslam mal ve zenginliğin kendisini değil, mal ve kazanç hirsını herkes için kötümüş, malı ve meşru kazançları da herkes için övmüştür." (1971: 99-100) Ancak İslamiyet; bu kazançların, daha önce ifade etmiş olduğumuz zekât, sadaka ve fitre gibi mekanizmalarla toplumun dezavantajlı kesimlerine aktarılması gerektiğini emretmiştir. Yani nihai olarak, İslamiyet'in toplum tasavvurunda, hakkaniyetli bir şekilde paylaşımı özümsemiş bir zengin sınıfın, yaşam şansına sahip olduğu söylenebilir.

3.Osmanlı'daki Hakkaniyet Düşüncesi

Osmanlı'daki hakkaniyet düşüncesine değinmeden önce, hakkaniyet kavramının tam olarak neyi ifade ettiğini açıklamak yerinde olacaktır. Sözlük anlamı ile “hakkaniyet; hakka ve adalete uygunluk, doğruluk anlamına gelmektedir (Ayverdi,2005: 1150). ‘Hukuki literatürde ise ‘kısaca ‘somut olay adaleti’ olarak nitelendirilmektedir. Bu bağlamda hakkaniyet, bazı şartların ve çözümlerin önceden kesinlikle belirlenememesinin doğuracağı düşünülen sakıncaları ortadan kaldırmak için hukuk kurallarının esnek veya eksik bıraktığı durumlarda etkisini gösteren ve belli somut olayların özelliklerine uygun kararlar verilmesini emreden ilkedir. Yani nihai olarak, somut olayların özelliklerine uyan çözüm biçimlerine ilişkin en yüksek moral temeldir.’ (Gürten, 2006: 5)

Hakkaniyetin adalet kavramı üzerinden açıklanması, konunun daha iyi özümsemesine yardımcı olacaktır. ‘Hatemi, adalet’in iki boyutu olduğuna işaret etmektedir. Bunlardan birincisi, potansiyel boyut olan eşitlik adaletidir ki; bu, insanların ırk,din,dil gibi sebeplerle ayrımcılığa tabi tutulmamasını gerektirir. Adaletin diğer boyutu ise onun kinetik boyutudur. Hatemi, bu boyutun, ‘somut olay adaleti’ olduğunu ifade etmektedir. Somut olay adaleti ise, her somut olayda herkese somut olayın özelliğine göre: emeğinin karşılığını, suçunun cezasını, liyakatinin uygun olduğu görevi verebilme adaletidir. Adalet’in bu ifade edilen boyutu, aslında onun ‘hakkaniyet’ boyutudur. Hakkaniyet’e riayet etmek, herkese hakkını, istihkakını vermek demektir. Hatemi’ye göre; adaletin sosyal/kinetik boyutunun yani hakkaniyetin insan toplumlarında gerçekleştirilmesi zordur. Zira örneğin insanlık onurundaki eşitlik ilkesini herkes kâğıt üzerinde ve nazari olarak kabul edebilir. Ancak, somut olay adaletinin sağlanması mevzu bahis olunca, ‘potansiyel eşitlik’ ilkesinde uzlaşabilen insanların, kendi çıkarları söz konusu olduğunda, hakkaniyete uygun davranmadığı görülebilir.’(Hatemi, 2005b: 22)

Görüldüğü gibi bir toplumda hakkaniyetin sağlanması; bir yönüyle o toplumda yaşayan bireylerin kendi çıkarlarından çok, yaşadığı toplumun çıkarlarını öncelemesi ile

mümkün olacaktır. Bu bağlamda Osmanlı'da; gerek birey-toplum gerekse devlet-birey arası ilişkiler analiz edildiğinde; hakkaniyet düşüncesinin hemen her alanda kendisini hissettirdiği söylenebilir. Osmanlı'da bireylerin zihinlerinde mevcut olduğu iddia edilen bu düşüncenin kaynağını ise, kuşkusuz İslam dini teşkil etmiştir. Sosyal adaletin sağlanması adına,İslami kaynaklardakipaylaşım ve dayanışma hususları ile ilgili yer alan birçok ifade de, aslında bireylerin hakkaniyetli davranması gerektiği vurgusu kendisini göstermektedir. Bu başlık altında ifade edilecek birçok örnekle de, Osmanlı'da hakkaniyet düşüncesinin özümsemiş bir şekilde var olduğu savı, desteklenmeye çalışılacaktır.

Osmanlı'daki hakkaniyet düşüncesi ile 'sosyal demokrat' düşünce arasında bir bağlantı kurulabilmesi için, öncelikle Osmanlı iktisat zihniyetinin temel değerlerinin ifade edilmesi gerekmektedir. Bu anlamda öncelikle;Osmanlı İktisat zihniyetinin en temelinde, ihtiyaçları karşılama mantığının olduğu söylenebilir.Bu mantıkla Osmanlı'da oluşturulmuş olan tüm iktisadi kurumların, sosyal refahı sağlamak ve (sosyal) adaletsizliklerin önüne geçmek için çalıştıkları görülmektedir (Nişancı ve Çaylak, 2007:5-6). Nitekim Osmanlı'da yaşayan bir ferdin temel iktisat felsefesi; toplumun yararını kendi çıkarından üstün tutmak, kendi çıkarı ile toplumun çıkarı karşı karşıya geldiğinde; toplumun çıkarını tercih etmek, kanaatkâr¹³ ve fedakâr olmaktır (Açıkgöz, 2008:113). Bu doğrultuda, pek çok kaynakta devletin 'sosyal ortamı' düzenlemek adına aldığı sosyal ve ekonomik kararlara gerekçe olarak; "İbadullah'ın Terfih-i Ahvalleri" (Allah'ın kullarının refahı), yani sosyal refah gösterilir. (Dikkaya ve diğ.,2007:5) Buna ek olarak, Osmanlı iktisat zihniyetinin bir başka yönü ise onun arz yönlü olmasıdır.¹⁴ En sadeifadesiyle bu durum; halkın refahını maksimize edebilmek için, İmparatorluk kaynaklarının en verimli şekilde kullanılmasını teşkil etmektedir.

Osmanlı İktisadi yapısı içerisinde, 'etiketsiz' olarak bulunan ve aslında modern sosyal demokratdüşünceye alternatif temel sunabilecek olan pek çok 'değer-norm-kurum' un mevcut olduğu ifade edilebilir. Osmanlı İktisadi kurumlarını ve Osmanlı toplumsal yapısını Asya Tipi Üretim Tarzı ve Doğu Despotizmi olarak oryantalist bir bakış ile ele alan Batı toplumundan (Çaylak, 2005:30-50) çıkan sosyal demokrat düşüncenin, Osmanlı İktisat zihniyetinde hem

¹³ Osmanlı toplumunda yaşayan bireylerin kanaatkârlığına gösterilebilecek en büyük örnek sadaka taşlarıdır. Özellikle 15. ve 16. yüzyıllarda yapılan cami ve külliyelerin bahçesine konulan, sabit içi delik bir boru şeklindeki bu taşlara, yörenin zenginleri tarafından görünmeden altın-akçe-para konur. Yörenin fakirleri ise, genelde akşam vakti bu taşların içindeki paradan ihtiyaçları kadar olanı alırlardı. Sadaka taşları örnekleri için bkz.http://www.vakifmedeniyeti.gov.tr/2008/Pdf/sergiler/sadaka_taslari_sergisi.pdf

¹⁴Daha önce ifade etmiş olduğumuz "infak olgusu, bu arz yönlü toplumu oluşturmanın maddî yönünü teşkil eder. Bütün toplum, kişinin kendisinden başlayarak en yakınlarından dış halkalara kadar infak ile birbirine bağlanır. İşte bu noktada arz yönlü ekonomi gündeme gelir. Bu yaklaşıma göre ekonomi insan içindir. Çağdaş kapitalist anlayışta olduğu gibi insan ekonomi için değildir."(Tabakoğlu, 2010: 25)

birey merkezli davranışlarda, hem toplum merkezli uygulamalarda, hem de devlet merkezli siyasalarda bulunduğu söylenebilir. Bu üç başlık altında verilebilecek pek çok örnek olmasına rağmen, genel anlamda aşağıda ifade edilecek olan davranış, uygulama ve siyasalar bu durumu daha net bir şekilde anlaşılmasına yardımcı olacaktır.

3.1.Birey Merkezli Davranışlar: Osmanlı toplumunda yaşayan bireylerin ‘hakkaniyet’ algısına dair, sosyal demokrat düşünce yapısı ile paralellik teşkil eden pek çok örnek vermek mümkündür. Bu anlamda özellikle 15. ve 16. yüzyıllarda yapılan cami ve külliyelerin bahçesine konulan sadaka taşları verilebilecek örneklerden bir tanesidir. Osmanlı’da sosyal adaleti sağlayan ‘sadaka taşlar’ını, Osmanlı’daki içselleştirilmiş hakkaniyet düşüncesinin yönlendirmesi söz konusudur. Zira söz konusu bu sadaka taşları, hiçbir hukuki zorunluluk gerektirmeden, hakkaniyet sahibi bireylerden oluşan bir toplumca teşkil edilmişlerdir. Yine toplum merkezli bir uygulama olmasına rağmen, bir sonraki başlıkta ifade edilecek olan vakıf sistemi de, kuruluş aşamasında birey merkezli bir davranışın ürünüdür. Özü itibariyle bu birey merkezli davranışın kaynağını ise büyük ölçüde İslami teamüllerin oluşturduğu söylenebilir. ‘Hicretin birinci yılında Medine’de “Mescidi Nebevi”nin inşa olunduğu arsa iki öksüze ait bulunuyordu. Hz. Muhammed, bu şahıslara arsanın bedelini vermek istemişse de, onlar bu arsayı ‘Allah’ın hakkı için’ vakfettiklerini ifade ederek İslam hayatındaki ilk vakfın öncüsü olmuşlardır.’ (Garaudy, 2012: 122) Yani nihai olarak; Osmanlı’daki vakıf sisteminin, ‘vakfeden kişi’ açısından yaklaşıldığında, birey merkezli bir davranışın ürünü olduğu ifade edilebilir. Modern dönemde “sosyal ortam”ın kontrol supabı olan ‘sosyal demokratik’ davranışlar, her ne kadar Batı kaynaklı olsa da; Osmanlı’daki bu gibi uygulamaların toplumsal auranın özünde mevcut olduğunu söylemek mümkündür.

3.2.Toplum Merkezli Uygulamalar: Osmanlı toplumsallığında bulunmuş olan ve özellikle sosyal adaleti sağlamak ile görevlendirilmiş devlet-dışı, toplum merkezli pek çok uygulama mevcuttur.Ancak bunlar içerisinde Vakıf’lar,¹⁵ çok büyük bir öneme sahiptir. Vakıf, bireylerin yardımlaşma güdüsüyle, taşınır, taşınmaz mallarını kendi iradeleriyle özel mülkiyetlerinden çıkarıp, içinde bulunduğu toplumun ihtiyaçlarını karşılamak için dini, hayri, sosyal ve ekonomik bir gayeye tahsis etmeleri düşünce ve güdüsünden doğmuş bir müessesedir (Kazıcı, 2003:54). Osmanlı toplumunda vakıflar; dini, eğitim, sağlık, bayındırlık

¹⁵ Osmanlı’da vakıflar, genel olarak bölgelerdeki ihtiyaçlara göre kurulmuşlardır. “Diğer yandan Vakıfların üzerinde Devletin denetim yetkisi olsa da, gerek Vakıf’ın amacı ve üreteceği toplumsal faydanın yönlendirilmesi hususunda tam bir bağımsızlığa sahip oldukları söylenebilir.” (Çizakça, 2006: 23) Ancak bu durumun; II. Abdülhamid zamanında, sultanın doğrudan yardımlarının ön plana geçtiği 19. Yüzyıl’dan sonra, değişmiş olduğunu ifade etmek gerekmektedir (Özbek, 2002: 5).

(Işık, 2009:3-9) ve sosyal ortamın her kademesinde ve de her alanında etkili bir şekilde görev almışlardır. ‘Tarih boyunca vakıflar, okullar, üniversiteler, hastaneler ve aşevlerinin yanı sıra, ekonomik kalkınmaya katkıda bulunan sayısız başka hizmetleri de örgütlemiş ve finanse etmişlerdir.’ (Çizakça, 2006: 21) Her ne kadar bazı kaynaklarda vakıf sistemi, sadece dini bir çerçevede ile açıklanmaya çalışıldıysa da (Köprülü, 1942:10), Osmanlı’da kurulan vakıfların çeşitliliği ve kapsayıcılığı bu durumu değiştirmektedir. Bu kapsayıcılık ve çeşitliliğe dair verilebilecek pek çok örnek mevcuttur. Tesis edilen vakıflar sayesinde; örneğin, “yaşlılık ve maluliyet maaşları verilebilmiş; bir kurum olarak sigortanın bilinmediği bir çağda, lonca ya da mahalle üyeleri için ilkel de olsa bir sigorta güvencesi sağlanmıştır.” (Çizakça, 2006: 22) Nihayetinde, sosyal demokrat düşünceye dair, Osmanlı’dan verilebilecek en iyi toplumsal örnek olan vakıflar, Türkiye’de sosyal demokrat düşüncenin temel referanslarından biri olabileceği gayet açıktır.¹⁶

3.3.Devlet Merkezli Siyasalar: Osmanlı toplumsallığında, ‘hakkaniyet’ düşüncesi ile ilişkilendirilebilecek, devlet eliyle üretilmiş olan pek çok siyasadandan söz edilebilir. ‘Ahilik, Loncalar, Aşhaneler¹⁷ ve Yetimhaneler’ bu duruma birer örnek olarak gösterilebilirler. Sosyal Devlet olgusunu temel olarak modernite ve modernizm ekseninde açıklamak pek çok Doğu toplumunu her konuda olduğu gibi, bu konuda da kısır bir döngü içerisine sokmaktadır. Nitekim Osmanlı’da bu olgunun ‘içselleştirilmiş’ bir halde var olduğu ve devlet eliyle etkin bir şekilde kullanıldığı görülmektedir. Batı’da sosyal demokratik uygulamaların başlaması etkin bir sanayi kesiminin haksızlığa uğraması neticesinde 18 ve 19. yüzyıllarda doğmuş iken, Osmanlı’da bu siyasalar kendiliğinden ‘hakkaniyet’ adına 15. ve 16. yüzyıllarda üretilmiştir.¹⁸

Osmanlı’daki devlet merkezli siyasalardan günümüz sosyal demokrat düşüncesi ile ilişkilendirilebilecek en göze çarpan örnek ahilik teşkilatlanmasıdır. Ahilik kurumsallaşmasının, genel anlamda Osmanlı toplumunun refahını maksimize etmek için bir siyasa olarak yapıllaştığı söylenebilir. Ancak burada ahiliğin, devlet-dışı bir yapılanmaya sahip olduğunu ifade etmek gerekir. Ahilik teşkilatlanmasının devlet merkezli olması ile

¹⁶Wall Street Journal gazetesinde; Charles Landow ve Courtney Lobel’in yazmış olduğu yazıda, dünyanın yaşamış olduğu küresel krizin “Osmanlı vakıf sistemi” sisteminin ihdas edilmesi ile aşılabileceği görüşü (Haber Türk, 18.10.2011) de bu iddiayı destekler niteliktedir.

¹⁷ “Osmanlı külliye programı içinde medrese öğrencilerine, kalenderhanede yaşayanlara ve yoksullara parasız yemek ve fudula veren birer aşhane tasarlanmıştır.” (Ödekan, 1997: 351)

¹⁸ Hatta Gencer’e göre; modernizmin tüm öncüllerinin sorgulandığı post-modernizmin etkisiyle, refah devleti anlayışında, aslında *geleneğe dönüş* anlamına gelen bir gelişme olmuştur. Osmanlı’daki adil/kerim devlet, sadece vatandaşlarının geçimini ve bakımını sağlayan bir algıya sahip değildi. Aynı zamanda farklı kimlikleriyle tebaasını kucaklayan bir devletti. Günümüzün sosyal devlet anlayışının da giderek adil/kerim devlet anlayışına yaklaştığını söylemek mümkündür. (Gencer, 2009: 14-15) Konuya bu perspektiften bakıldığında da, Osmanlı’daki hakkaniyet felsefesinin bugünkü manada sosyal demokrat birçok motifi barındırdığını söylemek mümkündür.

kastedilen, Ahilik kurumunun bizzati olarak Anadolu Selçuklu hükümdarları tarafından inşa edilmesi ve Osmanlı hükümdarlarınca da bu mirasın, merkezi otoritenin güçlendirilme çalışmalarına tekabül eden 19 yüzyıla kadar, korunmuş olmasıdır. İfade etmek gerekir ki, ‘Ahi birlikleri, Ortaçağ Avrupa’sındaki benzerlerinden farklı olarak daha fazla kazanmak, spekülasyon ve serbest rekabet yerine karşılıklı yardım ve sosyal dayanışma esaslarına bağlı kılınmıştır.’ (Öztürk,2002: 7) Nitekim bugünkü esnaf odalarına benzer bir yapılanma olan Ahilik teşkilatının temelde ‘kar’ mantığı yerine ‘tövbe, cömertlik, tevazu, emniyet, doğruluk, hidayet ve vefa’ (Ateş, 1996:143) gibi aslında modern bir Hümanizm türevi olan sosyal demokrasi kuramının temelinde olması gereken değerleri zaten taşıdığı açık ve net bir şekilde ifade edilebilir.

Bu doğrultuda; modern paradigma merkezli ‘Avrupa merkezilik’ (Amin, 2007:111-115) algısının, Osmanlı toplumsal aurasına yerleşmeden önce, bugünkü sosyal demokrat düşünce için birçok yönüyle temel teşkil edebilecek ‘değer-norm-kurum’ zincirinin Osmanlı’da zaten bulunduğu ifade edilebilir. Ancak modernleşmenin getirdiği paradokslar zincirinden bir tanesi de, ‘sosyal demokrasi’ kavramına dair altlıkların da, Batı’dan direk ikame edilmesinde yatmaktadır. Bu altlıklara gereksinim duyulmadan da, şimdiye kadar ifade edilmiş olan temellerle Türkiye’de sosyal demokrat bir düşüncenin inşa edilebileceği söylenebilir.

4. Türk-İslam Düşüncesindeki Sosyal Demokrat Motifler

4.1. Farabi

Daha önce ifade edilmiş olan, sınıfsız bir toplumun ve de sınıf çatışmasının İslami kaynaklarda öngörülmediğine dair olan tutum, Farabi’nin düşünce sisteminde de mevcuttur. Bu paralellik kurulmadan önce, Batı’da sosyal demokrat düşüncenin bu husustaki gelişimi ile ilgili bir parantez açmak yerinde olacaktır. Bilindiği üzere;Marxizm, tüm tezleri ileburjuvazi egemenliği olarak gördüğü düzene meydan okumuş ve nihai olarak sınıfsız bir toplumu öngörmüştü. Burjuvazi egemenliği olarak görülen mevcut düzenin ortadan kaldırılmasının zorunluluğu ise, Komünist Manifesto’da geçen: “*Şimdiye kadar varolan tüm toplum tarihi, sınıf mücadelelerinin tarihidir.*”(Marx,Engels, 2009: 42) ifadesi ile temellendirildi. Kuşkusuz bu ifade, diyalektik bir bakış açısının (zıddını ortadan kaldırma düşüncesinin) ürünüydü. Bernstein’a göre ise Marxizm’i şiddete saptayan da aslında diyalektik felsefeydi.¹⁹ “Karşıtlar

¹⁹Göze’ye Marks diyalektik felsefeyi şu 3 alanda kullanmıştır. Bunlardan ilki doğa olaylarının açıklanmasıydı. Doğa kendi içinde çelişen güçler arasındaki mücadelenin sonucunda gelişir. Bilimin amacı da doğanın bu diyalektiğini keşfetmek olmalıdır. Marx diyalektiği sosyal sınıflar arasındaki mücadelede de kullandı. Ona göre tarih birbirleri ile çelişen sınıfların mücadelesinin tarihiydi. Bu, eski üretim gücüne bağlı tutucu sınıf ile yeni

arasındaki mücadelenin bütün tarihsel gelişimlerin temeli olduğuna inanmak; Marksizm'i, şiddetin yaratıcı gücüne önem vermeye yönelmişti. Bernstein: *'Karşıtların mücadelesinin bütün gelişmelerin temelinde olduğuna inanmıyorum. Benzeşen yanları olan güçlerin işbirliği de, bunun kadar anlamlıdır.'* (Cem, 2010: 49) sözüyle de aslında sosyal demokrat düşüncenin felsefi temelini kazandırmış oluyordu. Bernstein'ın inşa etmiş olduğu sosyal demokrat düşünce ile birlikte, Marksizm'in tamamen ortadan kaldırmayı arzuladığı burjuvazi, artık pekala işçi sınıfı ile birarada yaşayabilecek bir sınıf olarak kendisine yaşam alanı bulmuştur. Türk-İslam düşüncesinde de sözü edilmiş olan düşünce yapısı ile paralellik kurulabilecek benzer bir algının mevcut olduğu söylenebilir.

Farabi, El Medinet'ül Fazıla adlı eserinde, tasavvur ettiği *ideal toplumun* yanı sıra cahil ve yanlış görüş içinde olan toplumlara da değinmiştir. Bu toplumların özelliklerinden bahsederken; zıddını ortadan kaldırma düşüncesinin, *'cahil ve yanlış görüş içinde olan toplumlara'* özgü bir düşünce olduğunu ifade etmiştir(2011b: 121,122). Farabi'nin bu bakış açısı, Türk-İslam düşüncesinde de diyalektiği olumsuzlayan bir bakış açısının mevcut olduğunu göstermektedir. Bu bağlamda; Farabi'nin düşünce sistemiyle, Hegelci diyalektiğe husumetle yaklaşan sosyal demokrat düşüncenin kurucularından Bernstein'ın düşünceleri arasında bir paralellik kurmak mümkündür.

Günümüzde; 'dayanışma', sosyal demokrat düşüncenin kutsal saydığı en temel değerlerden biridir. Alman Sosyal Demokrat Parti'sinin 2007 Hamburg Programı'nda, 'Dayanışma; karşılıklı bağlılık, biraradalık ve yardım olarak tanımlanmış ve dayanışmanın insanların birbirini desteklemeye ve yardımlaşmaya hazır oluşunu ifade ettiği beyan edilmiştir(2008: 16). Thomas Meyer de; sosyal demokrat düşüncenin, liberal sistemin inşa ettiği kişisel çıkarların önelediği rekabet ortamının yerine, ortak çıkarlar ve insanların birbirlerine *muhtaç olduğu* bir bağlılık bilincini öngördüğünü ifade etmiştir (1991: 29). İnsanların birbirlerine muhtaç oldukları düşüncesi ile temellendirilen dayanışma zorunluluğunun, Farabi'nin düşünce sisteminde de yer aldığı söylenebilir.

'Farabi; insanların, kendisini devam ettirmesi ve en üstün mükemmelliği elde etmesi için diğer insanlara muhtaç olduğunu ifade etmiştir. Zira bir insanın, tabii yaratılışının gayesi olan mükemmelliğine, ancak birbiriyle *yardımlaşan* birçok insanın bir araya gelmesi ile

üretim tekniğinin gereklerinin uygulanmasını isteyen ilerici sınıf arasındaki mücadeleydi. Son olarak Marx diyalektik metodunu 19 yy. olaylarına uygulamıştır. Ona göre kapitalist toplum "tez"di. Ona bir tepki olarak doğan proleterya diktatörlüğü "anti-tez" olacaktı. Bu iki düşüncenin çatışması sonunda ise komünal toplum düzeni, bir üst birliktelik yani "sentez" olarak ortaya çıkacaktı.(Göze, 2009: 279,280)

ulaşabilmesi ile mümkündür. İnsanların bu bir araya gelişlerinin sonucunda da, herkesin varlığını devam ettirmesi ve mükemmelliğine erişmesi için *muhtaç olduğu şeyler* sağlanmış olacaktır.’(Farabi,2011b: 97) Farabi; herkesin varlığını devam ettirdiği, muhtaç olduğu şeylerin sağlandığı bir şehir olacak olan erdemli şehirde ise şu durumun gerçekleşeceğini ifade ediyor: “*Fazilet ülkesinde, dilenciler, dullar, muhtaçlar ve yetimler olmayacak!*”(Farabi, 1985a: 26).

Farabi’nin sözünü ettiği dezavantajlı kesimlerin hayatlarını idame ettirecek bir gelire sahip olmaları ve refah içinde yaşamaları, günümüz sosyal demokrat partilerinin de üretmiş olduğu politikalarda önemli bir yere sahiptir. Bu bağlamda, Farabi örneğinde görüldüğü gibi, Türk-İslam düşüncesinde de sosyal demokrat pek çok motifin bulunduğu söylenebilir. Bu, Türk-İslam düşüncesinin de büyük bir etkisiyle şekillenmiş olan; Osmanlı’daki vakıf sistemi, sadaka taşları ve sayılabilecek birçok “değer-norm-kurum” zinciri ile açıklanabilir.

4.3.Mevlana

Gerek AnadoluSelçuklu’nun gerekse önceki bölümlerde ifade ettiğimiz Osmanlı’nın devlet felsefesindeki “insan odaklılığın” inşasında Mevlana’nın düşünce sisteminin payı oldukça büyüktür. Mevlana; tüm düşünce sisteminde, maddi olanın faniliğine vurgu yapmış ve ‘mana’nın önemine değinmiştir. Kendi beyitlerinden biri ile açıklarsak: “*Ey surete tapan! Git, manaya çalış. Zira mana, suret bedenine kanattır*”(Mevlana,2008a:80). Yine Mevlana’nın Mesnevi’sinde anlattığı bir hikâyede, bir adamın hanımına, kanaatkâr olması gerektiğine dair verdiği öğütünde ifade ettiği gibi: “*Mal ve altın baş için şapka gibidir. Şapkaya sığınan kişi keldir*”.(Mevlana, 2008a: 164) Bu denli derinliklere sahip bir düşünceyi bir başlık altında anlatmak mümkün değildir. Bu bölümde amaçlanan; Mevlana’nın beyitlerinden ve hikâyelerinden hareketle, Türk-İslam düşüncesindeki “sosyal demokrat” özünü ortaya koymak olacaktır.

Daha önce ifade edilmiş olduğu gibi; İslam’ın ana felsefesindeki ‘infak’ olgusunun, modern anlamda ifade edersek, sosyal demokrat bir niteliğe sahip olduğu açıktır. Mevlana da birçok beytinde paylaşımcı olmanın gerekliliğine vurgu yapmıştır. Kendi ifadesiyle: “*Öyleyse cömert kişi sonsuza dek kalmak için kendisine abıhayat verendir*” (Mevlana,2008b: 22). Bir başka beytinde ise şöyle ifade ediyor: “*Cömertliğinden dolayı elinde mal kalmazsa, Allah’ın ihsanı nasıl seni ayaklar altında bırakır?*”(Mevlana, 2008a: 158).

Alıntılardan da görüldüğü gibi; Mevlana’ya göre cömert olmak, elinde olanı başkaları ile paylaşmak, dünya nimetlerinden yani maddi olandan uzak durmak, en büyük insani

erdemlerden biridir. Öyleki bir kişi elindekini paylaşırsa ‘mana’ boyutuna yani abıhayata(sonsuzluğa) ulaşmış olacaktır. Mevlana: “*Varlık, yoklukta gösterilebilir. Mal sahipleri, yoksula cömertlik götürebilir.*”(Mevlana, 2008a: 209) diyor. Yine, sosyal demokrat bir niteliği içerisinde barındıran zekât ibadetinin mantığını ise: “*O kendi malından veriyor, öyleyse din ehlinen nasıl çıkar?*”(Mevlana, 2008c: 26)ifadesiyle temellendirmiş oluyor. Paylaşımçı olmanın gerekliliğinin içini bu denli yoğun doldurmayı başarmış bir felsefenin, Türkiye’de sosyal demokrat bir düşüncenin oluşturulmasında, kesinlikle göz ardı edilmemesi gerekmektedir.

Mevlana’nın Mesnevi’sinde geçen bir hikâyede ise, onun zihnindeki ideal devlet başkanı figürünü gözlemleyebiliriz. ‘Bir Rum elçisi, Hz. Ömer’i ziyaret etmiş ve ondan oldukça etkilenmiştir. Zira bir sarayda ikamet etmek yerine, çöldeki bir hurma ağacının gölgesini yeğleyenHz. Ömer, maddi olanın değersizliğini kavramış ve devlet yönetiminde mananın derinliklerine inebilmiştir.’ (Mevlana, 2008a: 115) Mevlana’nın betimlediği bu Hz. Ömer örneğinden hareketle, Türk-İslam düşüncesindekimütevazı, adil, cömert, paylaşımı özümsemiş bir devlet adamı portresine ulaşabiliriz. Nihai olarak; Batı’nın, salt maddi bir temellendirmeye ulaşarak,ekonomik parametrelere indirgemiş olduğu sosyal demokrat düşüncenin;Türk-İslam düşüncesinde,‘mana’ boyutunda, yani daha derinlerde ‘içselleştirilmiş’ bir biçimde mevcut olduğu söylenebilir.

4.2. İbn Haldun²⁰

Garaudy’e göre, İbn Haldun tarihsel maddeciliğin öncüsü sayılabilir. Bunu ise İbn Haldun’un ‘Mukaddime ’sinde yer alan: “*Ayrı ayrı kavimlerin örf ve adetlerinde ve kurumlarında görülen farklar, bu kavimlerin geçimlerini sağlayış tarzlarına bağlıdır.*”²¹(Garaudy, 2012: 77) ifadesi ile temellendirmiştir. Bu bağlamda; Batı sosyal demokrat düşüncesinin temellerinden biri olan Marks’ın altyapı vurgusuna, ondan yüzyıllar önce bahsetmiş Müslüman bir düşünürden destek bulmak, toplumun sosyal demokrat düşünce ile bağıni yerel kültürle kurmasını kolaylaştırabilir.

“İbn Haldun, insanlar arasındaki eşitliği sadece metafizik ilkelere dayandırmakla yetinmemiştir. Yukarıda ifade edildiği gibi ona göre, insanları birbirinden ayıran doğuştan gelen özellikleri değildir, onları birbirinden farklı duruma getiren *eğitim ve sosyal*

²⁰ İbn Haldun, ‘Mukaddime’ adlı eserinde yapmış olduğu sosyolojik tahlillerle, İslamiyet ve sol düşüncüyü birleştirme çabasında olan Garaudy ve R. İhsan Eliaçık gibi yazarların önemli bir referans kaynağıdır. Garaudy ve Bercavi’nin yazmış olduğu ‘İslamiyet ve Sosyalizm’ (2012: 69-78) ve R. İhsan Eliaçık’ın yazmış olduğu “Adalet Devleti” (2011: 240-256) gibi eserler buna örnek olarak gösterilebilir.

²¹ Bu söz; Marks’ın İbn Haldun’dan yüzyıllar sonra söylemiş olduğu: “*İnsanların yaşayışını belirleyen bilinçleri değil, tam tersine, bilinçlerini belirleyen yaşama biçimleridir.*”(Maublanc,1997: 58,59) sözüyle birçok yönden benzerlik göstermektedir.

hayatlarıdır. Ve bundan hareketle şu gerçeği formüle etmektedir: ‘Hiç kimsenin başkalarını ezmeye hakkı yoktur.’ ”(Garaudy, 2012: 77).İbn Haldun, bu düşünceleriyle de, makale boyunca Türk-İslam düşüncesinde mevcut olduğu iddia edilen sosyal demokrat motiflere bir yenisini daha eklemektedir.

İbn Haldun, İslamiyet’in özünü oluşturan adalet kavramının üzerinde önemle durmuştur.Ünlü düşünür, devletin adaletsiz uygulamalarının insanların çalışma isteklerini törpüleyeceğini ifade etmektedir (2011: 69-70). “*Adalet egemen olmadan bir ülke bayındır olmaz.*”(İbn Haldun, 2011: 71) sözüyle de adaletin Türk-İslam düşüncesindeki devlet yönetimi tasavvurunda ne denli önemli bir ilke olduğunu göstermektedir. İbn Haldun: “*Kim olursa olsun, sahibinden mülkiyetindeki herhangi bir şeyi haksızca alan, çalışmasının karşılığında hak ettiği ücreti işçiye eksik ödeyen ve bir şeyi haksız olarak birinden isteyen veya dinin yükümlü kılmadığı bir sorumluluğu birine yükleyen kimse de zulmetmiştir.*” (İbn Haldun, 2011:73) sözüyle de, İslamiyet’in, emeğe ve şahsi edimle kazanılmış olan mülkiyetin kutsallığına vermiş olduğu önemle paralel bir düşünce yapısını ortaya koymuştur. Yapılmış olan bu alıntılar da, Büyük Türk-İslam düşünürlerinden biri olan İbn Haldun’un düşüncelerinde de pek çok sosyal demokrat motifin bulunduğunu göstermektedir.

İbn Haldun; devletin ticaret ile meşgul olmasının, halk için zararlı sonuçlar doğuracağını ifade etmesi sebebiyle, birçok yazara göre iktisadi anlamda ilk liberal düşünürümüzdür. Bu bağlamda, İbn Haldun’un düşünce sisteminde sosyal demokrat bir öz olduğunun ifade edilmesi ilk etapta çelişkili bir durummuş gibi görülebilir. Oysa Batı’da sosyal demokrat ideoloji de, artık devletin sadece ‘*gerekli*’ olduğunda müdahalesini savunmaktadır.Almanya’da SDP’nin yayınlamış olduğu BadGodesberg programında, serbest piyasa için sosyal demokrasinin temel formülü bulunduğu ifade edilmiştir: “*Mümkün olduğu kadar rekabet, gerekli olduğu kadar plan!*”(Gombert, 2010: 76). Günümüzde, ‘özel mülkiyet’ edinimi ve piyasa rekabeti ile bir problemi kalmamış olan sosyal demokrat düşünceyle, Türkiye perspektifinden bakıldığında, İbn Haldun arasında bir köprü kurulması mümkündür.

SONUÇ

Bu makalede, Batı’nın değerleriyle inşa edilmiş bir sosyal demokrat düşünceye alternatif teşkil edebilecek, kendi öz değerlerimizde mevcut bulunan bir sosyal demokrat düşünce yapısı sunulmuştur. Bu bağlamda, makale boyunca ifade edilmiş olan geleneksel kaynaklarla, Batı sosyal demokrat düşüncesi arasında birçok yönden paralellik bulunduğu söylenebilir.

Gerek, Kuran-ı Kerim'den gerekse hadis-i şeriflerden yapılmış birçok alıntıda da görüldüğü gibi, İslami kaynaklarda birçok sosyal demokrat motifin bulunduğu ifade edilebilir. Yine Osmanlı'daki; birey merkezli davranışların, toplum merkezli uygulamaların ve devlet merkezli siyasaların, bugünkü manada birçok sosyal demokrat motifi barındırdığı söylenebilir. Hatta 'hakkaniyet düşüncesi'nin bir uzantısı olarak ifade edebileceğimiz bu davranış, uygulama ve siyasalar, Batı'daki gibi sadece devlete edimler yükleyen bir algıya sahip olmayıp, aynı zamanda birey ve topluma da edimler yükleyen bir gönüllük esasına dayanmaktaydı. Sözü edilmiş olan hakkaniyet düşüncesinin içini ise, İslam dini ve büyük ölçüde onun etkisiyle şekillenmiş Mevlana, Farabi ve de İbn Haldun gibi Türk-İslam düşünürlerinin oluşturmuş oldukları felsefi temelin doldurmuş olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Bu felsefi temel, Batı'da salt maddi bir temellendirme ile tesis edilmiş olan sosyal adalet, dayanışma ve paylaşım gibi ilkeleri, manevi bir temellendirmeye yani 'mana' boyutuyla da içerisinde barındırmıştır. Bu da kendi öz değerlerimizde daha yoğun ve içselleştirilmiş bir sosyal demokrat düşüncenin var olduğunu göstermektedir. Türkiye'de sosyal demokrat olma iddiasında olan bir partinin de, bu 'öz' ü benimseyip, üretmiş olduğu söylemlerde ve politikalarda sözü edilmiş olan kaynakları kullanmasının, sosyal demokrat düşüncenin toplumla bağ kurmasını mümkün kılabileceğini söylemek mümkündür.

KAYNAKÇA

AMİN, Samir. (2007), **Avrupa merkezilik Bir İdeolojinin Eleştirisi**, Çeviri Mehmet Sert, Çiviyazıları Yayınevi, İstanbul.

AÇIKGÖZ, Ömer. (2008), **Osmanlı Modernleşmesi İktisadi-Siyasi Dinamikler ve Kırılmalar**, Lotus Yayınevi, Ankara.

ATEŞ, Toktamış. (1996), **Osmanlı Toplumunun Siyasal Yapısı, Ümit Yayıncılık**, Ankara.

AYVERDİ, İlhami,(2005), **Misalli Büyük Türkçe Sözlük 2 (H-N)**, Redaksiyon ve Etimoloji: Ahmet Topaloğlu, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul.

BATMAZ, Veysel, (2006), **Arif DirlikGlobal Modernite ve Sosyalizm: Üçüncü Dünya Hayaleti Globalizasyon ve Çin Halk Cumhuriyeti**, Salyangoz Yayınları:21,İstanbul.

BERNSTEİN,Eduard,(2011),**Sosyalizmin Ön Koşulları ve Sosyal Demokrasinin Görevleri**,Yazılama Yayınevi,İstanbul.

CEM,İsmail,(2010),**Sosyal Demokrasi-Ya da Demokratik Sosyalizm- Nedir, Ne Değildir**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları,İstanbul.

CHAPRA, Ömer,(1991), “İslam Ekonomisinin Amaçları”, **İslam Ekonomisi ve Sosyal Güvenlik Sistemi**, Hazırlayan: Faruk Yılmaz, , Marifet Yayınları, İstanbul.

ÇAYLAK, Adem (2005), **Osmanlı’da Yöneten ve Yönetilen Bir Şerif Mardin Çözümlemesi**, Kadim Yayınları, Ankara.

ÇİZAKÇA, Murat,(2006), “Osmanlı Dönemi Vakıflarının Ekonomik Boyutları”, Ed.Rana Zincir ve Filiz Bikmen (ed.), **Türkiye’de Hayırseverlik: Vatandaşlar, Vakıflar ve Sosyal Adalet**, TÜSEV/Ford Foundation,

<http://www.tusev.org.tr/userfiles/image/ford/Osmanli%20Donemi%20Vakiflarinin%20Ekonomik%20Boyutlari.pdf>, Erişim: 27.07.2012

DENEK, Muhammed Nur,(2010), **İslam, Eşitlik ve Sosyal Adalet**, Phoenix, Ankara.

ELİAÇIK, R. İhsan,(2011), **Adalet Devleti-Ortak İyinin İktidarı**, İnşa Yayınları, İstanbul.

FARABİ,(1985b), **El-Medinetü’lFadıla(Erdemli Şehir)**, Müellif Hüseyin İsmail Mekki, Tercüme: Abdullah Özbek, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, , Ankara.

FARABİ,(2011), **İdeal Devlet: El Medinetü’l Fazıla**, Çev. Ahmet Arslan Divan Kitap, İstanbul.

GARAUDY, Roger,(2012), “Descartes ve Montesquieu’nün öncüsü ve İslam’ın Marks’ı İbn Haldun”, **İslamiyet ve Sosyalizm**, Çeviri: Hasan Erdem, Rebeze Kitaplığı, İstanbul, syf. 69-78.

GENCER, Bedri,(2009), **Sosyal Devletten Kerim Devlete**, Bilgi(19)/2, Sayfa: 1-18, http://yildiz.academia.edu/BedriGencer/Papers/1475394/Sosyal_Devletten_Kerim_Devlete, Erişim: 28.07.2012

GOMBERT,Tobiah,(2010), **Sosyal Demokrasinin Temelleri**, Çev. Recai HALLAÇ, Friedrich Ebert Stiftung,Bonn.

GÖZE, Ayferi,(2009), **Siyasal Düşünceler ve Yöntemler**, Beta Yayınları, İstanbul.

GÜRİZ, Adnan,(2011), **Sosyal Demokrasi İdeolojisi**, PhonenixYayınevi,Ankara.

GÜRTEN, Kadir, (2006), **Roma Hukukunda Hakkaniyet (Aequitas)**, Ankara Üniversitesi Doktora Tezi, Ankara.

HATEMİ, Hüseyin,(1971), **İslam Açısından Sosyalizm**, Erdem Yayınevi, İstanbul.

HATEMİ, Hüseyin, (2005b), “Adalet Kavramının İçeriği ve Mutlaklığı ve Değişmezliği”, **Adalet** İçinde, Köprü Dergisi, Sayı:92, syf. 21-26

IŞIK, Hayriye. (2009), “**Bir Kamu Hizmeti Birimi Olarak Vakıfların Osmanlı Toplum Yaşamındaki Rolü**”, Akademik Bakış Sayı 16 Nisan 2009.

İBN HALDUN,(2011), **Devlet**, Çev. Osman Arpaçukuru, İlke Yayıncılık, İstanbul.

KAVUKÇUOĞLU,Deniz,(2003),**Sosyal Demokraside Temel Eğilimler**,CumhuriyetKitapları,İstanbul.

KAZICI, Ziya (2003). **Osmanlı Vakıf Medeniyeti**, İstanbul, 2003.

KURAN-I KERİM,(2008), **Kuran-ı Kerim Meali**, Hazırlayanlar: Halil Altuntaş, Muzaffer Şahin, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları/542, Ankara.

KURAN-I KERİM,(2008), **Açıklamalı Kuran-ı Kerim Meali**, Meal: Hasan Tahsin Feyizli, Server İletişim, İstanbul.

KÖPRÜLÜ, Fuad. (1942), “**Vakıf Müessesesinin Hukuki Mahiyeti ve Tarihi Tekâmülü**”, Vakıflar Dergisi, S.2, Vakıflar Umum Müdürlüğü Neşriyatı, Ankara.

KUTUB, Seyit,(2011), **İslam’da Sosyal Adalet**, Çeviri Harun Ünal, Hikmet Yayınevi, İstanbul.

MARX, Karl, ENGELS,Fredrich,(2009), “Komünist Manifesto”, **Manifesto**, Nokta Kitap,İstanbul.

MAUBLANC, Rene,(1997), “Sosyalizmi Felsefesi”, **Felsefe, Bilim ve Din**, Çev. Asım Bezirci,Evrensel Basım Yayın, İstanbul.

MEVLANA,(2008a), **Mesnevi 1**, Hazırlayan: Prof. Dr. Adnan Karaismailoğlu, Konya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, Yayın No:179,Konya.

MEVLANA,(2008b), **Mesnevi 2**, Hazırlayan: Prof. Dr. Adnan Karaismailoğlu, Konya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, Yayın No:179,Konya.

MEVLANA,(2008c), **Mesnevi 3**, Hazırlayan: Prof. Dr. Adnan Karaismailoğlu, Konya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları,Yayın No:179,Konya.

MEYER, Thomas, (1991), **Demokratik Sosyalizm-Sosyal Demokrasi**, Çeviri: Yonca Özkaya, Sosyal Demokrasi Yayınları, Tartışma Dizisi: III.

NİŞANCI, Şükrü, ÇAYLAK, Adem, (2007), “Osmanlı’da Siyaset-İktisat Dengesi ve Cumhuriyet’e Kalan İktisadi Miras”, **Türkiye’nin Ekonomi Politikası 1923-2007**, Editörler: Mehmet Dikkaya, Adem Üzümcü ve Deniz Özyakışır, Orion Yayınları, Ankara.

SİBAİ,Mustafa,(1974), **İslam Sosyalizmi**, Hareket Yayınları, İstanbul.

ÖDEKAN, Ayla,(1997), “Mimarlık ve Sanat Tarihi”, **Türkiye Tarihi 2: Osmanlı Devleti 1300-1600** İçinde, Yayın Yönetmeni: Sina Akşin, Cem Yayınevi, İstanbul.

ÖZBEK, Nadir, (2002), **Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Sosyal Devlet**, Toplum ve Bilim,n.92,Bahar:7-33,

<http://www.ata.boun.edu.tr/faculty/Faculty/Nadir%20Ozbek/Publications/sosyal%20devlet.pdf>,

Erişim:28.07.2012

ÖZTÜRK, Nurettin,(2002), **Ahilik Teşkilatı ve Günümüz Ekonomisi, Çalışma Hayatı ve İş Ahlakı Açısından Değerlendirilmesi**, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı:7, Syf:29-43, <http://sbe.dumlupinar.edu.tr/7/43.pdf>, Erişim: 28.07.20012

TABAKOĞLU, Ahmet,(2010), **Bir İlim Olarak İslam İktisadı**, İslam Hukuk Araştırmaları Dergisi İslam Hukuku Özel Sayısı, Editör Ali Acar,Sayı:16,Sayfa:11-16, <http://www.islamhukuku.com/Uploads/Sayilar/islam%20hukuku%20dergisi%2016648.pdf>,

Erişim: 29.07.2012

ULVAN, Abdullah Nasih,(2001), **İslam'da Sosyal Güvenlik Sistemi**, Çeviri Nizameddin Saltan, Ekev Yayınevi, Erzurum.

_____,HABER TURK GAZETESİ, **Müthiş iddia!Dünyanın saygın ekonomi gazetesi: Dünyadaki küresel isyanı, Osmanlı'daki 'Vakıf Sistemi' bitirir!**<http://www.haberturk.com/polemik/haber/680471-muthis-iddia>, Erişim:26.07.2012

_____,(2008), **Hamburg Programı: 21. yy da Sosyal Demokrasi**, Kalkedon Yayıncılık,İstanbul.